

A tanúságtétel lehetséges fenomenológiai/filozófiai elemzése¹

SZALAY MÁTYÁS

„A Krisztusból fakadó új élet bátor, személyes és közösségi tanúságtételeket igényel. Nem elég ugyanis, hogy az igazságot és a kegyelmet az igehirdetéssel és a szentségek kiszolgáltatásával fölkinálják; konkrét körülmények közepette be kell fogadni és meg kell élni az egyes keresztények és az egyházi közösségek életmódjában. Ez az egyik legnagyobb vállalkozás, ami az európai egyházra vár a harmadik évezred kezdetén.”²

Abstract

This essay disentangles the complex act of 'giving a testimony', it defines its ultimate goal and distinguishes its types. Some essential features will be highlighted in reference to what is opposed to testimony. This paves the way for singling out the prerequisites of an authentic testimony. Revisiting the phenomena of 'care for the soul' and the 'revised life' illuminates the relationship between testimony and sanctified life.

This phenomenological description of testimony ends by offering an answer to the question: to what extent phenomenology can be regarded as a philosophical testimony?

Keywords: *wisdom, philosophy of religion, phenomenology, testimony, care for the soul*

Kulcsszavak: *bölcsesség, vallásfilozófia, fenomenológia, tanúságtétel, lélegzondozás*

Szalay Mátyás filozófus, az *Instituto de Filosofía Edith Stein* (IFES) és az *International Academy for Philosophy* (IAP) tanára Granadában (Spanyolország); szalayster@gmail.com

¹ Az értékes tanácsokért és javításokért hálával tartozom barátomnak, Dr. Bakos Gergelynek (OSB).

² *Ecclesia in Europa*, II. János Pál pápa apostoli buzdítása az Egyházban élő Jézus Krisztusról mint a remény forrásáról Európa számára, Nr. 49.

I. BEVEZETÉS

A keresztény élet elválaszthatatlan a tanúságtétel aktusától, ezért annak filozófiai elemzése nem egyszerűen egy jelenség pontosabb megismerését szolgálja, hanem – amennyiben pontos és hiteles – a hitélet elmélyülését és gazdagodását is. A tanúságtétel azonban nemcsak vallási relevanciája miatt különleges jelenség, hanem azért is, mert feltárásával a filozófia is rábukkanhat saját hivatásának egyik fontos kívánalmára. A valódi filozófia ugyanis lényegszerűen tanúságtévő.

A „tanúságtétel” fogalma vallási és bölcseleti értelemben is egy drámai analógiára épül: az igazságot már születése pillanatában perbe fogták, a szent és a filozófus egyaránt arra hivatott, hogy akár élete árán is kiálljon mellette, és ezzel egyúttal a Logosz mellett is, aki maga is tanúságot tesz a világ előtt az Atyáról.

Az alábbi filozófiai-fenomenológiai elemzés úgy igyekszik megvilágítani a tanúságtétel sajátos aktusát, hogy ezzel feltárja az analógia mélyebb értelmét is, a vallási és bölcseleti értelemben vett tanúságot. Ahhoz, hogy kirajzolódjék előttünk e jelenség lényege, nem szabad visszariadnunk a talán hosszadalmas és fárasztó elemző munkától.

Vizsgálódásunk kiindulópontja az a belátás, miszerint a tanúságtétel nem egy aktus, hanem számos aktus rendezett egysége, ezért először is szálakra bontjuk a tanúságtétel összetett aktusát. Ez lehetővé teszi, hogy immár a lényegre koncentrálna megállapítsuk az aktus tulajdonképpeni célját és a realista fenomenológia szerzőinek segítségével meghatározzuk fajtáit. A tanúságtétel lényegének további kidolgozásához egy klasszikus módszerhez folyamodunk, amikor meghatározzuk az adott jelenség értelmével ellentétes aktusokat. A *hamis tanúság*, a *tanúságtétel megtagadása* és az árulás gondosabb szemügyre vétele segít kiemelni a tanúságtétel egy-egy sajátos vonását. Az így nyert fogalom egy mélyebb és átfogóbb kérdést vet fel: mik a tanúságtétel és tanúságtévő élet előfeltételei? A klasszikus hagyomány a *lélek gondozás* és a *megvizsgált élet* praxisát állítja elénk; e két fogalom nyitja meg az utat a vallási tanúságtétel és életszentség jelenségeinek vizsgálata előtt. A valódi tanúságtévő filozófia aligha írhatja elő a vallási tanúságtétel lényegét, sokkal inkább ennek reflektált befogadása járulhat hozzá saját hivatásának megértéséhez. A gondolatmenet végkicsengése ezért egyfajta filozófia önvizsgálat: mennyiben képes a bölcselet és különösen a fenomenológiai filozófia sajátos tanúságtétellé válni?

2. TANÚSÁGTÉTEL MINT TUDATI VALÓSÁG

A tanúságtétel kifejezés nyelvi elemzése³ filozófiailag gyümölcsöző ugyan, kétértelmű azonban, hogy képes-e feltárni a jelenség olyan mélyrétegeit,⁴ amelyek rejtve maradnak a mindennapi nyelvhasználat előtt. A fenomenológiai megközelítés, mely tudati valósággént elemzi a tanúságtétel aktusát, azzal kecsegtet, hogy feltárja annak belső lényegi magját: azt, amitől a tanúságtétel az, ami. Tudati valósággént elemezve a tanúságtételt elsőként az tűnik fel, hogy olyan összetett társas cselekvésről van szó, mely magába foglal számos tranzitív (külső

³ Ahhoz, hogy megvilágítsuk, mit értünk itt tanúságtétel alatt, milyen aktusok és milyen beállítódás jellemzi e viselkedésmódot, érdemes a szó köznapi használatából kiindulni. Tanúságot tenni valamely vitás ügyben a bíró előtt szokás, az igazságnak megfelelően kifejtve azt, amit tapasztaltunk, s ami az adott kérdésben megvilágító erejű. Első, még nem filozófiai megközelítésben néhány olyan általános jellemzőt emelek ki, melyet a tanúságtétel értelme magában foglal. Ezek kiindulópontot kínálnak mind a filozófiai, mind a vallási tanúságtétel megértéséhez.

1. Szükségessége: Tanúságtételre akkor van szükség, ha valamely személy, igazság vagy valamely érték veszélyben forog, mert perbe fogták.
2. Feltétele: Tanúságot tenni valami vagy valaki mellett feltételezi, hogy megértettük az ügy mibenlétét és elismertük jelentőségét.
3. Elve: Aki tanúságot tesz, az híven számol be a látottakról, nem pártoskodik, tevékenységében egyedül az igazság vezérli.
4. Lényege: A tanúságtétel arra hivatott, hogy megvilágítson s végső soron eldöntsen egy vitatott kérdést. A görög kifejezés (martüria) egyúttal bizonyítékot jelent, ahogyan erre a tanúbizonyosság szavunk is utal. A tanúságtétel révén annak tárgya, amennyiben valóságosságát bizonyítjuk, megnyilvánul, beigazolódik.
5. Specifikuma: A tanúságtétel olyan kifejezésforma, melynek igazságáért az ember személyesen, mi több személyében felel. Ezért lehet a tanúságtétel leggyökeresebb módja a vértanúság.

⁴ Ludwig Wittgenstein ismeretes módon megkülönbözteti egymástól a kifejezések felszíni és mélygrammatikáját (Oberflächengrammatik versus Tiefengrammatik). Lásd LUDWIG WITTGENSTEIN – JOACHIM SCHULTE: *Philosophische Untersuchungen. Kritisch-genetische Edition*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2001, §664. Szerinte a filozófiai vizsgálódás célja, hogy feltárja a nyelvi kifejezés használatának logikája mögötti mélyebb valóságot. Itt nem érvelhetek részletesen arról, hogy a nyelvi elemzés kiterjesztése a nyelven túli valóságra mennyiben képzelhető el az analitikus filozófia keretein belül, és miért kell kiegészítenie egy kifejezetten fenomenológiai elemzésnek. Lásd erről részletesebben JOSEF SEIFERT: *Discours des Méthodes. The Methods of Philosophy and Realist Phenomenology*, Walter de Gruyter, Frankfurt, 2009.

tárgyra irányuló) és reflexív aktust is, s ezek meghatározott rendben egymásra épülve sajátos lényegstruktúrát alkotnak.⁵ Nézzük a legfontosabbakat!

1. A tanúságtétel magában foglalja annak intellektuális felismerését, hogy mi a per tárgya, vagyis *milyen érték kérdőjeleződött meg*. A tanúságtétel tehát olyan sajátos értékválaszon alapul, melyet egy (emberi vagy isteni) személyhez köthető érték megkérdőjelezése hív elő. Fontos kiemelni, hogy az ilyen értékválasz az érték belső megragadásán⁶ és igenlésén alapul, és e lelki aktust az értéknek az elméhez képest transzcendens létezése teszi lehetővé. Ellenkező esetben ugyanis tanúságtétel helyett csak önkifejezésről, vagyis egy szubjektív s önkényes értékszimpátia megnyilvánulásáról beszélhetnénk.
2. A tanúságtétel a *szabad döntés aktusát* is magában foglalja. Ez egyfelől az érték melletti döntés (az akarat első dimenziója), másfelől annak szabad eldöntése, hogy az illető személy ezen érték mellett tanúskodni fog (az akarat második dimenziója).⁷
3. Von Hildebrand találó kifejezésével élve minden tanúságtétel egyfajta „értékválasz” (*Wertantwort*).⁸ A tanúságtétel ugyanakkor több is, mint egy érték tudati megerősítése, hiszen tágabb, interszubjektív értelemben is válaszként fogható fel. Egyik lényegi eleme éppen az, hogy mindig egy értelmes személy előtt történik, s ennyiben olyan külső tárgyra irányuló személyközi aktus, mely igényli, hogy a másik legalább potenciálisan megértse, mi a tanúságtétel tárgya, s hogy egyáltalán tanúságtételről van szó. A tanúságtétel tehát formájában, kifejezés módjában egy, a „párbeszédhez” igazodó társas cselekvésben nyer kifejezést.
4. Ilyen értelemben a tanúságtétel magába foglal számos, az empátiához köthető aktust, mely a tanúságtétel tanújának ismeretét szolgálja. A tanú-

⁵ Az intranszitiv aktusokra (1,2,4,5) épülnek ugyanis a tanúságtételhez köthető tranzitiv (3) aktusok. Intranszitiv és tranzitiv aktusok megkülönböztetésének részletes indoklásához lásd ALEXANDER PFÄNDER: *Die Seele des Menschen. Versuch einer verstehenden Psychologie*, Max Niemeyer Verlag, Halle a. S., 1933.

⁶ Scheler kifejezésével 'Wertsicht', vagyis az érték belátása, szemlélete, és 'Wertfühlen', vagyis az érték érzése.

⁷ Az akarat két dimenziójának megkülönböztetéséről von Hildebrand így fogalmaz: „In der freien Sanktionierung oder Verwerfung affektiver Antworten berühren wir den »tiefsten Punkt der menschlichen Freiheit«” in: DIETRICH VON HILDEBRAND: *Ethik*, Kohlhammer, Habbel, Regensburg, 1973, 378.

⁸ DIETRICH VON HILDEBRAND: *Moralia. Nachgelassenes Werk. Gesammelte Werke*, Habbel, Regensburg 1980, vol. 5., 31–81.

ságtétel aktusa legalábbis azon a feltételezésen alapszik, hogy a tanúsított érték(ek) hozzáférhető(ek) a tanúságtétel jelenlévő vagy jövőbeli tanúja, végső soron pedig a mindentudó Isten számára.

5. A tanúságtételhez ugyanakkor hozzátartoznak az adott helyzet megértésére irányuló aktusok is, tehát általában az, amit Arisztotelész megfontolás (*phronészisz*, *prudentia*) névvel illet. A helyzet rossz felmérése esetén ugyanis az önátadás, a hősiek áldozatvállalás is célt téveszthet és ellenkező hatást válthat ki.

2.1. A tanúságtétel célja

A tanúságtétel mint szociális aktus további jellemzésre szorul.

1. A tanúságtétel egy sajátos cselekvés során nemcsak felmutat, megnyilvánít bizonyos értékeket, amelyek mellett a tanúságtevő kiáll, hanem ezen értékek valós létezését és az egyetemes érvényességét is kézzelfoghatóbbá akarja tenni. Minden tanúságtétel értelmetlenné válik, ha az adott érték pusztán „számomra való jó”, ha tehát csupán egy önkényesen fontosnak s érvényesnek tartott és/vagy pusztán társadalmi konstrukció által létrejött „érték” igazolására szolgál. Minthogy a tanúságtétel arra irányul, hogy nyilvánvalóvá tegye az adott értékek objektív minőségét, szorosan összekapcsolódik az áldozatvállalás aktusával. Éppen az áldozatvállalás teszi ugyanis nyilvánvalóvá, hogy a tanúságtétel tárgya a szubjektumot meghaladó értékkel bír.
2. A tanúságtétel aktusa azonban nemcsak felmutat egy objektív értéket és igazságot, hanem arra is ráirányítja a figyelmünket, hogy az a tanú saját életének értelmével is lényegi kapcsolatban áll. E kapcsolat felismerése, megértése, megerősítése és egzisztenciális következményeinek tudatosítása csupa olyan aktus, mely lényegszerűen kapcsolódik a tanúságtétel jelenségéhez. A tanúságtétel egyebek mellett éppen ezért abban mutatkozik meg, hogy az adott személy nyilvánvalóvá teszi azt a különbséget, mely életének tudatosított értelme között egy, az értékkel, igazsággal való találkozást megelőző, majd az azt követő állapota között áll fenn, megmutatva, hogyan teljesedett ki élete az érték elsajátítását követően. A filozófiatörténet talán legismertebb ilyen elbeszélése – Szókratész valódi filozófussá válásának története⁹ – is az igazság ilyen átalakító erejére

⁹ PLATÓN: *Phaidón*, 99 B-D, valamint 100 B-E, Giovanni Reale szerint a platóni ideatan és különösen ezen, a második hajóútról szóló szövegrész az európai szellemiség *Magna*

utal. A tanúságtétel végső, kiteljesedett formája, amikor valaki életét adja másokért, valójában azon érték elismerésén nyugszik, amely képes újra-alapozni az élet értelmét, s ezért áthatja annak minden dimenzióját. Az önfeláldozás annak fényében értelmes, hogy valaki személyesen is megta-pasztalta, hogy egy adott érték magasabb rendű és nemesebb, mint saját élete.

Érdemes e ponton felidézni Keresztelő János alakját, aki a személye iránt ébredő csodálat elől azzal tért ki, hogy önmagát tanúságtevőként hatá-rozta meg.¹⁰ János e gesztusa a tanúságtétel egy lényegi jellemzőjét tárja elénk, amikor felhívja a figyelmünket arra, hogy szavai és tettei végső értelmüket csak annyiban nyerik el, amennyiben jelenvalóvá tesznek egy nála végtelenül nagyobb személyt, Krisztust. János benne ismerte fel az életét és az életet megalapozó logoszt.

3. Fentebb már beláttuk, hogy a tanúságtételben nem az adott személy nyilvánul meg, hanem mindenekelőtt azon érték valósága, amelyről az illető tanúságot tett. Paradox módon minél inkább így van ez, vagyis minél inkább háttérbe szorul a tanúság tárgya mögött a tanúságtevő személye, annál nagyobb csodálat illeti.
4. Ez utóbbi tulajdonság lehetővé teszi számunkra, hogy felfedjük az igaz tanúságtevő sajátos *beállítottságát* a tanúságtétel tárgyát illetően. A tanúságtevő ember feltétlen odaadással viszonyul azon értékhez, melyről tanúságot tesz. Ez abból fakad, hogy a tanúságtévő pontosan tudatában van a sajátos érték objektivitásának, mint ahogy annak is, hogy ez az érték nem csak meghaladja, hanem valamiképpen meg is alapozza saját életének értelmét. Sajátos beállítottságát, lelkületét (*Gesinnung*) *ontológiai szerénységnek* nevezhetjük.¹¹ Ennek feltétele az emberi s emberfeletti valóságdimenziók közötti áthidalhatatlan különbség felismerése és megerősítése. Az emberi méltóság ilyen átélése nélkül, mely egyszerre jelent kitüntetést és feladatot,¹² elképzelhetetlen hiteles tanúságtétel.

Chartája. Lásd GIOVANNI REALE: *Kulturelle und geistige Wurzeln*, i. m., 53–55.

¹⁰ Mt 3,11: „Én vízzel keresztelek titeket a megtérésre, de utánam jön, erősebb nálam: a saruit sem vagyok méltó hordozni. Ő Szentlélekkel és tűzzel fog megkeresztelni titeket.” Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2013.

¹¹ Vö. Mt 3,11: „nem vagyok méltó saruját hordozni” – mondja a Keresztelő.

¹² Lásd ABELARDO LOBATO: *Dignidad y aventura humana*, San Esteban, Salamanca, 1977; magyarul lásd: *Az ember méltósága: kiváltság és hódítás*, Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság, Budapest, 2008. (ford. Kocsis Márta)

2.2. A tanúságtétel fajtái

A tanúságtétel aktusai számos szempontból megkülönböztethetők, akad azonban két, a jelenség lényegéhez köthető különbség, melyek ezért különös figyelmet érdemelnek. Minthogy az aktus középpontjában valamilyen érték áll, így az értékek természetének differenciálódása a rájuk irányuló aktusokat is megkülönbözteti egymástól. A másik szempont az érték és személy közötti kapocs minősége, erőssége szerint sorolja kategóriákba a tanúságtétel megnyilvánulásait.

Az érték kategóriák scheleri felosztását követve tanúságot tehetünk érzéki, lelki-vitális, szellemi és vallási értékek között, melyek szilárd értékrangsort (*Wertanordnung*) alkotnak. A tanúságtétel erkölcsi értékét tehát nagyban befolyásolja, hogy az adott aktusban *megnyilvánuló érték melyik kategóriába tartozik*. A vallási tanúságtétel példának okáért egyértelműen minden más formánál magasabb rendű, amennyiben mindenkor olyan értékre irányul, mely nem csupán az emberélet értelmének egy bizonyos aspektusához kötődik, hanem az élet értelméhez mint olyanhoz. A vallási tanúságtétel olyan transzcendens értéket mutat fel, amelynek fényében maga az élet feláldozása, tehát a mártíromság is a tanúságtétel része lehet.

Nézzük a második szempontot, vagyis *a tanúsított érték és a tanúskodó személy közötti kapcsolat sajátos jellegét*! A tanúságtétel nem közvetlenül, hanem éppen e kapcsolat sajátos minőségén keresztül nyilvánítja meg az adott, igazolni kívánt értéket. E viszony természete attól függ, milyen mértékben sajátította el a tanúskodó személy a szóban forgó értéket, vagyis az a lelkének milyen dimenzióiban bír konstitutív szereppel. (Mindenekelőtt ez utóbbi szempont határozza meg, mennyire hiteles egy adott tanúságtétel, előfordul ugyanis, hogy valaki vizet prédikál, miközben bort iszik.) Egy olyan érték melletti tanúságtétel, amely áthatja érzelmi, akarati és szellemi világunkat, mi több, mindezekon túl még lényünk spirituális valóságával is szoros összefüggésben áll, egészen más típusú tanúságtételre készítet, mint amikor e viszonyok csupán a homályos utalás szintjén léteznek. E szempont világos megértése során egyúttal az is nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy csak egy összeszedett és integrált személyiség képes tanúságtételre, hiszen a tanúságtétel mindenekelőtt a szeretetben kiteljesedett, harmonikus lélek eminens kifejezése.

*Hogyan jellemezhető azonban az összeszedett személy viszonya a tanúsítandó értékhez?*¹³ Ez kétségtelenül attól függ, milyen viszonyban áll az értékvilággal általában, másként fogalmazva, milyen *alapvető beállítottság* jellemzi az adott személy viszonyát az értékekhez. Dietrich von Hildebrand az értékválságról elmélkedve arra hívta fel a figyelmünket, hogy korántsem minden személy rendelkezik *alapvető beállítottsággal*.¹⁴ Számos spontán értékválaszunkat ugyanis nem a megfontolás és végképp nem valamely konkrét meggyőződés vezérli, vagyis nem egy bizonyos hierarchikus értékrend alapján s az adott megnyilvánuló érték magánvaló természetének megfelelően döntünk az adott értékválasz mibenlétéről és milyenségéről, hanem pillanatnyi benyomás közvetlen hatása alatt. E döntő különbség abban áll: rendelkezik-e az adott személy *alapvető beállítottsággal*, vagyis nyitott-e nemcsak általában az értékekre, hanem különösen a legfőbb értékre (Summum bonum¹⁵). Ez utóbbi tudatos elismerése, vagyis az *alapvető beállítottság* kialakítása az ember életében döntő folyamat. Erre irányul a filozófiai nevelés első szakasza, hiszen ez nemcsak a tanúságtétel, hanem a valódi bölcselkedés előfeltétele is. Platón kifejezésével ezt a *lélek teljes átfordulásának* (*periagogé holész tész pszükhész*) nevezhetjük. Ennek során sajátos *metanoia* vagy *conversio* által a lélek az egyes javaktól a Legfőbb és Abszolút Jóra veti a pillantását, mely minden jónak mint jónak forrása.

Minthogy pedig az értékhez való kapcsolódás az egyes lélekreszek mindegyikét érinti, az *alapvető beállítottsággal* párosuló tanúságtétel maga a megérintettség értelmének legteljesebb megvalósítása, a lélek legsajátabb önkifejezése. A tanúságtételben ugyanis a belső és külső tárgyra vonatkozó lélekfunkciók egyaránt a maguk teljességében érvényesülnek. A lélek funkciónak magára a lélekre vonatkozó tranzitív folyamatai a kontemplációban, a tűnődés vagy szemlélődés aktusában, míg a lelki valóságon kívüli világra irányuló (intranzi-

¹³ Az összeszedettség állapota (continentia) szemben áll azzal, amit Pascal „divertissime” kifejezése takar, s amit Heidegger *Verfall*-nak nevezett. Érdekes megjegyezni, hogy Heidegger Szent Ágostontól kölcsönzi a kifejezést, mely a *defluxio* fordítása. Heidegger az 1921-es freiburgi nyári szemeszter előadásai során elemzi Szent Ágoston *Vallomásainak* X. könyvét; számos, a *Lét és idő*-ben kifejtett alapfogalmat innen kölcsönöz. Lásd MARTIN HEIDEGGER: *Phänomenologie des religiösen Lebens: „Augustinus und der Neuplatonismus”, „Die philosophischen Grundlagen der mittelalterlichen Mystik”,* Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1995, különösen 13.§.

¹⁴ DIETRICH VON HILDEBRAND: *Die Idee der sittlichen Handlung*, Jahrbuch für phänomenologische Forschung, Halle a.d.-S. M., 1916, és uő: *Ethics*, Franciscan Herald Press, Chicago, 1978.

¹⁵ Lásd AURELIUS AUGUSTINUS: *De natura boni* [Lat. Engl.], Catholic University of America Press, Washington, 1955.

tív) aktusok az erényes tevékenységben teljesednek ki. A tanúságtétel a maga sajátos típusaiban tehát bizonyos szinten mindenkor megvalósítja a *vita contemplativa* és a *vita activa* egységét.¹⁶

2.3. A jelenség három ellentéte

Bizonyára elősegíti a tanúságtétel lényegének megragadását, ha kifejtjük, mely szociális aktusok állíthatóak szembe vele. Logikailag a szembenállás három formáját különböztetjük meg: a hamis tanúságot, a tanúságtétel megtagadását és az árulást. Mindhárom éles fényt vet a tanúságtétel más-más, de egyaránt lényeges aspektusaira.

2.3.1. Hamis tanúság

E negatív lényegelemzés első állomása a *hamis tanúság* megragadása. E komplex aktus megtartja a tanúságtétel külső formáját, vagyis számos, az előbbiekben felmutatott részaktus továbbra is érvényben marad. A különbség itt a tanúságtétel tárgyára vonatkozik, mely nem egyezik meg a valósággal. Hamis tanúságot tehet valaki tudatosan, a megtévesztés aljas szándékával, de az is előfordulhat, hogy az illető személy nem ismert fel egy adott értéket vagy igazságot annak valódi természete szerint, vagyis egyfajta értékvaktságban szenved. Mindez arra hívja fel a figyelmünket, hogy a tanúságtétel értéke, megítélése mindenekelőtt igazelvűségétől függ, vagyis attól, hogy a tanúság tulajdonképeni tárgya valóban olyan-e, amilyennek azt a tanúságtétel aktusa megnyilvánítja. Nem egyszerően arról van itt szó, hogy a tanúságtétel mint kijelentés megfelel a valóságos tényállásnak, hanem arról is, hogy a tanúságtévő személy élete valóban annak megfelelően alakult-e át, ahogyan az adott megtapasztalt

¹⁶ Lásd erről különösen DIETRICH VON HILDEBRAND: *Die Umgestaltung in Christus*, Habbel, Kohlhammer, Regensburg, 1971, a „Sammlung und Kontemplation” című fejezetet, 80–111. Magyarul lásd Uő: *Átalakulásunk Krisztusban*, Szent István Társulat, Budapest, 1991. Szintén érdekes felidézni, hogy Európa másik patrónusa, Szent Benedek a *vita contemplativa* és *vita activa* egységét célozza meg az egész európai kultúrát döntően átforgató, a szerzetesek életmódját meghatározó könyvében, a *Regulában*. Ennek kifejezése a bencések jelmondata is: *ora et labora*. Szent Ágoston nagyon találóan úgy fogalmaz az *Isten városa* című művében: a bölcs nem szabad, hogy átadja magát a semmittevésnek, megfélelkezvén arról, hogy segítségére lehet felebarátjának, miközben nem merülhet el a tevékenységben sem, elfeledkezvén Isten kontemplációjáról. („nec sic quiesque debet esse otiosus, ut in eodem otio utilitatem non cogitet proximi; nec sic actuosus, ut contemplationem non requirat Dei”, in: *De Civitate Dei*, XIX, 19.)

érték ezt megkívánja. Bizonyos értelemben tehát a hitelesség hiánya is hamis-
ságot eredményez.

2.3.2. A tanúságtétel megtagadása

A tanúságtétel aktusával szintén ellentétben áll a tanúságtétel megtagadása. Ne tévesszen meg bennünket, hogy a tanúságtétel megtagadása nem jár együtt külső cselekvéssel, mondván, aki nem tanúskodott, nem tett semmit (semmi rosszat)! A megtagadás aktusa egy olyan erkölcsileg releváns, szabad akaratú döntés, mely szembehelyezkedik a tanúságtétel kívánalmával, és elutasítja azt. Aki tehát megtagadja a tanúságtételt, annak kétségkívül belátást kellett nyernie bizonyos kíváncsi objektív fennállásába. Másként fogalmazva: „Cinkos, aki néma”, de csak, ha némasága tudatos cselekvés.

Felvetődik a kérdés, előfordulhat-e olyan helyzet, amelyben a tanúságtétel kívánalmát felülírja valamely magasabb szempont, amely alapján erkölcsileg jogosan dönthetünk a tanúságtétel megtagadása mellett. A válasz természetesen attól függ, hol helyezkedik el a hagyományosan *ordo amoris*-ként¹⁷ értelmezett értékrendben az a konkrét érték, amely tanúságtétel jellegű meg-erősítést igényel. Amennyiben a tanúságtétel megtagadása által egy magasabb, nemesebb érték valósul meg a versengő kívánalmak közül, jogosnak tűnik a tanúságtétel megtagadása. Ilyen lehet például az, amikor azért nem állunk ki egy érték mellett, mert fontosabbnak ítéljük meg a másik személy szabadságát, és például megadjuk annak az esélyét, hogy magától döntsön egy adott érték mellett. Az ilyen önmérséklet a szülők s nevelők mindennapi élménye.

A tanúságtétel megtagadásáról csak akkor beszélhetünk, ha mindezek figyelembevételével is fennáll egy objektív kíváncsi; ilyenkor ugyanis a vá-
lasz elmaradása már maga is válasz.¹⁸ Mi több, minthogy a tanúságtétel egész
erkölcsiségében, vallási értékválasz esetén pedig egész hitében jellemzi a sze-

¹⁷ E fogalom Szent Ágostontól ered, aki a *De doctrina christianá*-ban (L.I, c. XXVII, 28) így fo-
galmaz: „Ille autem iuste et sancte vivit, qui rerum integer aestimator est: ipse est autem qui
ordinatam dilectionem habet, ne aut diligit quod non est diligendum, aut amplius diligit
quod minus est diligendum, aut aequè diligit quod vel minus vel amplius diligendum est,
aut minus vel amplius quod aequè diligendum est.” Lásd bővebben MAX SCHELER: 'Ordo
amoris', in Uő: *Schriften aus dem Nachlass*, Band I, Zur Ethik der Erkenntnislehre, Francke
Verlag, Bern, 1957, 345–377.

¹⁸ E Lévinas-i gondolat (vö. EMMANUEL LÉVINAS: *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*,
Kluwer Academic, Paris, 1978) részletes kifejtéséhez s kritikai értékeléséhez lásd TENGE-
LYI LÁSZLÓ: *Élettörténet és sorseseemény*, Atlantisz, Budapest, 1998, 241–275.; valamint
BERNHARD WALDENFELS: *Antwortregister*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1994.

mélyt, ennek elutasítása is kiállítja a bizonyítványt róla, hiszen megmutatja, ki is valójában, és hogyan viszonyul az értékvilághoz mint olyanhoz –, nemcsak az adott pillanatban, hanem egész egzisztenciáját tekintve.¹⁹ A tanúságtétel megtagadása ráirányítja a figyelmünket arra, hogy minden tanúságtétel valomás, melyben az emberi személy valósága egészlegesen nyilvánul meg. Mi több, e megnyilvánulás egyúttal megvalósulás is: a tanúságtétel annak felmutatása, ami bennünk valóságos, minthogy a Valóságra felel, azzal lép személyes (vallomások) viszonyba.

2.3.3. Az árulás

A tanúságtétellel legélesebb ellentétben álló aktus egy személy vagy egy ügy elárulása. Érdeemes kiemelni, hogy az árulás csakúgy, mint a tanúságtétel, eleve feltételezi egy objektív érték mint ilyen felismerését. A hazaáruló, a hitét megtagadó ember vagy aki elárulja barátját, nem ellenzi s nem is vitatja ezen értékek létezését. Ha így tenne, akkor cselekedetéért, mely ez esetben tudatlanságból fakadna, annak minden erkölcsi méltánytalansága s rosszasága ellenére sem sújthatná (erkölcsi) megvetés – miközben persze joggal válthatna ki haragot s elutasítást, hiszen következményeit tekintve ettől még rossz. Az árulót mint árulót ellenben még az is megveti, akinek hasznára van.

Az áruló tehát tudatosan egy felismert értékkel szemben foglal állást, s ennyiben – paradox módon – az érték mint olyan bizonyos létezését elismerve cselekszik. Ehhez két feltételnek kell teljesülnie: (1) az illető nem sajátította el az adott értéket, és ezért az nem kötődik élete értelméhez; csupán külsődleges érték, periférikus valóság maradt számára; (2) valamely szükségének egy közvetlenebb, gyorsabb s könnyebb kielégítésére alkalmas másik versengő érték mellett dönt, mely éppen az első feltétel miatt magasabb rendűnek tűnik számára, noha objektív természete szerint, vagyis az *ordo amoris* fényében nem az. Az ilyen ember a helyes és rendezett szeretet hiánya miatt dönt úgy, hogy a magasabb rendű értéket egy alacsonyabb értékre, 'harminc ezüstpénzre' cseréli. Noha az árulás értékválaszként festi le magát, mindig indokolatlan, hiszen felborítja a szeretet valódi rendjét.

Jóllehet az árulás ténye jobbra az értékek természetes sorrendjének felcserélésén alapszik, az árulás végső s már-már abszurd formája akár magát az értéktapasztalatot is tagadhatja. Előfordul ugyanis olyan eltompult és teljes értékvaktság, amelynek hatására az adott élmény nem tudatosul értéktapasztal-

¹⁹ Lásd DIETRICH VON HILDEBRAND: *Moralia*, Habbel, Kohlhammer, Regensburg, 1980, 53–56 (a „Gesamtwert der Person oder eines Kunstwerkes“ című fejezet).

latként. Az árulás azonban még e lehetőséget figyelembe véve is mindig élethazugság, vagyis éppúgy rányomja bélyegét az életsors egészére,²⁰ ahogyan a tanúságtétel is. Az árulás, akár a tanúságtétel, ugyanis döntő módon átformálja az illető személy alapviszonyait,²¹ vagyis azt, ahogyan Istenhez, önmagához, másokhoz s a világhoz alapvetően viszonyul. Míg az árulás e viszonyokból felépülő személyiség (sokszor már patológikus) töredezettségét eredményezi, addig a tanúságtétel hasonlíthatatlan módon megerősíti a személy integritását.

2.4. A tanúságtétel előfeltétele: a bölcsesség keresése és az igazolt élet

Az említett veszélyek elkerülése végett számos, a tanú személyét, jellemét, erkölcsiségét illető előfeltételt különböztethetünk meg. Ezek közül most csupán a három legfontosabb elemzésére szorítkozom.

2.4.1. Annak megértése, mi a per tárgya, mi az általában, ami tanúságtételt igényel

Kétségtelenül számtalan érték s igazság igényel tanúságtételt. Bármi legyen is azonban a tanúságtétel tárgya, ahhoz, hogy a tanúságtétel *raison de être*-je megvalósuljon, e tárgy magánvaló létének (szemben a pusztán számomra való létevel) kell az aktus centrumában állnia. Az érték „számomra való” természetének felmutatása, noha tagadhatatlanul lényeges szerepet játszik, minthogy ettől válik a tanúságtétel követhető személyes példává, mégis csupán közvetítő szerepet játszik maga a tárgy megnyilvánításában. Amennyiben a tanúságtévő ezt nem érti, vagyis képtelen felismerni s kifejezésre juttatni a tanúságtétel konkrét aktusában a *magánvaló* és a *számára való* természet között a minden összefüggés és egyezés mellett is fellelhető különbséget, azzal a veszéllyel kell szembenéznie, hogy tanúságtétele retorikai fogássá és/vagy magamutogatássá silányul. Erre csak olyan ember képes, aki (Edith Steint követve belátja), hogy Heideggernek nincs igaza, amikor a *Lét és idő*-ben egyik fő téziseként azt írja, az ittlét számára saját létéről van szó.²² Amennyiben ugyanis az emberi személy számára saját létéről van szó, tehát minden létező csupán számára való értékkel

²⁰ Gondoljunk csak Szabó István *Redl ezredes* című 1985-ös filmjére!

²¹ Az alapviszonyok fogalmáról lásd SÁRKÁNY PÉTER – SZALAY MÁTYÁS (szerk.): *Mi a fenomenológia?* Jel Kiadó, Budapest, 2010, 161–168.

²² MARTIN HEIDEGGER: *Sein und Zeit*, 13. unveränderte Auflage, Max Niemeyer, Tübingen, 1977, 12.: „Das Dasein ist ein Seiendes [...dem es] in seinem Sein *um* dieses Selbst geht.” (§ 4., a szerző kiemelésével). Magyarul lásd Uő.: *Lét és idő*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 100., ford. Vajda Mihály és tsai.

bír, a tanúságtétel jelensége értelmét veszti. Nem fejezne ki mást, minthogy egy adott személy sajátos viszonyát valamely 'érték'-hez; ez pedig vajmi keveset árul el a dolgokról, arról, ahogyan azok ténylegesen vannak, és arról, ahogyan ezért egy másik személynek élnie kellene.

Összefoglalva: Ahhoz, hogy kiteljesedjék a tanúságtétel értelme, az aktus alanyának felül kell emelkednie az önmegvalósítás korlátain, vagyis léte transzcendens irányultságából nem önmagához kell megtérnie, hanem a valóságnál is valóságosabbhoz, a léten túli s azt megalapozó abszolút létezéshez, vagy fogalmazzunk pontosabban: ahhoz, Aki van. A tanúságtétel csak az emberi lét eme alapvető feszültségében teljesebbé válhat és válhat egy transzcendens és saját egzisztenciánknál valóságosabb létet megnyilvánító aktussá.

2.4.2. A tanúságtétlő filozófia alapelemei: a bölcsesség keresése, nyitott egzisztencia, alapbeállítottság s radikális fordulat

A tanúságtétel előfeltétele egy a bölcsességre alapvetően nyitott egzisztencia. Bölcsességen (*sapientia*) olyan erényt értek, mely a végső elvek ismeretén nyugszik. Ehhez azonban sokszor hosszú utat kell bejárnia a léleknek. Platón *Az állam* VI. könyvében részletesen is kifejti, hogy a filozófia mint a bölcsesség szeretete számos erényt megkíván.²³ Ezen erényekre egy, a lélek egészét érintő erkölcsi fordulat (*periagogé holész tész pszükhész*) révén s az ehhez vezető nehéz bölcséleti formálódás során tehetünk szert. A filozófiai *metanoia* lényege, hogy a lélek az egyes javak helyett mindenekelőtt magára a Jóra fordítja a tekintetét. E fordulat legalábbis közvetetten a lélek minden készségét és képességét érinti, s ennyiben a Jó odaadó szeretete visszahat a személyre, és átformálja.

A bölcsesség nem más, mint a szeretetünkre leginkább méltó Jó iránti teljes odaadás hatására végbement teljes lelki metamorfózis²⁴ eredménye. Ennyiben

²³ Lásd erről részletesen PAOLA PRIMOLI DE MARCHI: *Chi è il filosofo? Platone e la questione del dialogo mancante*, Franco Angeli (ed.): *Collana di filosofia*, Milano, 2008, különösen 123–179.

²⁴ Amikor a Jó felfedi előttünk valós arcát, tehát személyként is kinyilatkoztatja magát, emberi és isteni szoros s személyes kapcsolata révén az átalakulás helyett immár átlényegülésről, Edith Stein kifejezésével *Wesensverwandlung*-ról beszélhetünk. Ennek legemberibb s mértékadóan szép kifejezése nem véletlenül az Istenanyától, Máriától hangzik el: *Ecce ancilla Domini* (Lk 1,38). – Nem kell ahhoz feltétlenül hívőnek lenni, hogy belássuk: Mária sajátos beállítottsága, vagyis a megtestesülő Logosz iránti teljes odaadása a „Fiat!”-ban olyan aktus, amely nélkül semmiféle bölcsesség nem létezik. Ez az alapvető beállítottság legtisztább formája, mely a *latreia theu* (lásd Szókratész védőbeszéde, 23c), az isteni szolgálat s az isten szolgálatának értelmében vett platóni filozófia betetőzése is. Nem szorítkozik arra, hogy bábáskodásával a kiválasztott kevesek számára a logoszt követve a léleknek megmutassa a

nem egyszerűen biztos tudás, hanem a valóság egészének igaz belátása. Aki bölcs, az egy radikális új ismeretre tehet szert, amennyiben egy mindent átfogó s átható nézőpontból a maga egészében szemléli a teremtet világot, s így minden jelenségben felfedezheti az igazságot vagy annak legalább is egy szikráját. Az említett platóni szöveghelyen érthető módon az olvasható, hogy a bölcs tevékenységét irányító vezérelv nem más, mint minden igazság szeretete mindenben (*diligere veritatem omnem et in omnibus*²⁵).

Itt egyfajta vezérelvről beszélhetünk, hiszen hiteles tanúságtételre sosem egyszerűen egy különleges, ihletett pillanat hatására kerül sor. A logosznak a tanúságtételt megelőző pillanatnyi feltárulása és megmutatkozása ugyanis (egzisztenciálisan) értelmezhetetlen, hacsak nem egy olyan erényes élet- és gondolkodásforma gyümölcse, mely eleve az *igazság szolgálatát* tartja feladatának. Az képes egy drámai helyzetben hiteles tanúságtételre, aki már eleve nem bújik ki az emberi élet értelmét firtató kérdés (honnan jövök és merre tartok?) elől, és igyekszik őszinte választ adni annak alapján, amit saját lelkében s mások példáján keresztül megtapasztalt.

Az igazságkeresés s az igazság felmutatása ezért szervesen kötődik az én egy jól meghatározható viszonyához az 'önmagá'-val. A tanúságtétel ez utóbbi feltevéletét nevezi Platón *lélekgondozásnak*.²⁶

felemelkedés útját, hanem egész lényét átadva hagyja, hogy az isteni logosz teljesen eltöltse testét s lelkét; elajándékozva magát, hagyja, hogy belőle növekedjek s által nyerjen konkrét formát, vagyis maga hozza világra s igyekszik megvalósítani, érvényre juttatni.

²⁵ PLATÓN: *Az állam*, VI. könyv, 485b-d.

²⁶ Lásd még PLATÓN: *Szókratész védőbeszéde*, 29e. Platón gondolatai a kereszténységben is visszhangra találtak. Jól példázza ezt Nüsszai Szent Gergely, *De virginitate* (A szüzességről) szóló traktátusa, melyben testvérenek, Macrinának életmódját állítva elének modellként szintén a lélekgondozásra hivatkozik. A 12. fejezetben az elveszett drachmáról szóló példabeszédet elemzi (Lk 15,8–10), és arra következtetésre jut, hogy elszakadva a testtől, vagyis testi és lelki aszketizmust gyakorolva szerezhetjük vissza az örök életet. Az önismeret és a lélekgondozás sajátos keresztényi értelmezését adja, amikor kimutatja, milyen jelentőséggel bír ez az istenképiség helyreállításában, mely méltóvá tesz minket az örök boldogságra. Lásd VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Nüsszai Szent Gergely művei*, Ókeresztény Írók, XVIII. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 335–412. Hasonlóan nyilatkozik az önismeretről Szent Bernát is a 20. Prédikációjában, lásd SAN BERNARDO: *En la Escuela del amor*, Biblioteca de autores Cristianos, Madrid, 1999, 'Sermon 20. Frutos del conocimiento de sí mismo y de Dios', 142–146. Latinul: BERNARDUS (CLARAEVALLENSIS) – JOHANNES ROUAULD: *Sermones super Cantica canticorum*, Georg Wolff, Paris, 1494. 11. 24. ld. <http://daten.digital-sammlung.de/-db/0007/bsb00071489/images/index.html?seite=00001&l=de> [2017. 03. 29]

2.4.3. A lélek gondozása, a megvizsgált élet

A tanúságtétel elengedhetetlenül fontos előfeltétele a *lelki tisztaság*. Ez csak úgy érhető el, ha valaki Szókratészt követve belátja, hogy a helyes élet magában foglalja a lélek gondozását. A delphoi jósa (*gnothi sze auton*, ismerd meg önmagadat) felszólítása az önismeretre, valamint ebből fakadóan a *lélekgondozás* tevékenysége az európai kultúra egyik legősibb s kétségtelenül napjainkban is élő hagyománya. A lélekgondozás önmagában azon a megrendítő és sorsfordító felismerésen nyugszik, hogy az ember nem csupán testi lény, hanem lélek²⁷ is, mi több, az Istennel való együttlét után sóvárgó lélek. E sóvárgás számtalan véges természetű tárgyban igyekszik kielégülést nyerni. A lélekgondozás részét képező lelkiismeretvizsgálat, a tettek és cselekedetek elbírálása pontosan arra irányul, hogy egyrészt a lélek benső sóvárgása a végtelenre irányuljon, vagyis azt a boldogságot keresse, amelyben végül „elpihenhet a szív”, s ne elégedjen meg a mégoly szép, de természetéhez méltatlan véges dolgok élvezetével. Másrészt ahhoz is hozzásegítik a lelket, hogy bármi kerüljön is elébe, ahhoz az adott dolog természetének megfelelően viszonyuljon.

A lélekgondozás tehát annyiban előfeltétele a tanúságtételnek, amennyiben a tanúságtétel (bármilyen áldozattal járjon is) mindenekelőtt a végtelen s a tökéletes szeretet után sóvárgó lélek boldogságából és öröméből forrászik. A tanúságtétel mélyén ugyanis a lélek boldogító biztonságát találjuk, amiért rátalált az odavezető útra, illetve megérkezett oda, ahol és amiben az adott tárgy iránti odaadó szeretet révén kiteljesedhet a véges emberi természet.

A lélekgondozás nem más, mint a boldogság tudatos s tevékeny keresése. A lelki gyakorlatok, az önnevelés, az erények gyakorlása s különösen a lelkiismeretvizsgálat mind azt a célt szolgálják, hogy a lélek önismeretre tegyen szert, s aztán ez által összeszedve magát, sokféle törekvő vágyának töredékességéből, *alapviszonyait* tisztázva mélyebb egységet alkosson. E transzparens, mert egy irányba törekvő önmaga – Szent Ágoston találó kifejezésével *incurvatio in se ipsum* – képes a Legfőbb Jót mindenek fölött és mindenén túl szeretni, s a szeretet ezen aktusában teljesen átadni önmagát. Bármily különleges és drámai csúcspontja is egy ember életének a tanúságtétel, valójában csak egy határozott megnyilvánulása a mindent átfogó „Isten-én” alapviszony sajátos természetének, pontosabban annak, ahogyan a tanú mindig is áttekintette a valóságot

²⁷ Lásd PLATÓN: *Alkibiadész* című dialógusát. Michel Foucault behatóan tárgyalja az 'epimelesthai' kifejezés (127d) s a platóni szövegrész értelmét. LÁSD LUTHER H. MARTIN ÉS MÁSOK: *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*, Tavistock, London, 1988, 16–49., valamint MICHEL FOUCAULT: *Dits et écrits*, I–IV., Gallimard, Paris, 1994.

igyekezve megpillantani benne azt, aki minden realitást meghaladóan a legvalósabb.

Érdemes a lelkiismeretvizsgálat kérdéséről külön is szót ejtve tisztázni a tanúságtétel viszonyát az erkölcsi rosszhoz. A lelkiismeretvizsgálat természetesen több mint a hibák s tévedések, gyengeségek, vétkek és bűnök tudatosítása. Az emberi mivolt elégtelenségét megnyilvánító élmények és tapasztalatok felidézése és elítélése nem önostorozás, ez ugyanis inkább gátat vet az erények gyakorlásának s így a tanúságtételnek is. Könnyen előfordulhat, hogy tragikus tévedéssel maradéktalanul azonosítjuk önmagunkat, e sebzett „önmaga” értelmét az erkölcsileg negatív aktusok tevékeny alanyával.²⁸ A tanúságtételre képes személy azonban valamiképpen mindig újjászületett személy, aki kiszabadult saját múltjának fogságából.

A lelki megtisztulás éppen azért elengedhetetlen a tanúságtételhez, mert annak tulajdonképpeni alanya nem a bűnök s nem a bűnös lét felől közelít sem magához, sem a másikhöz. Éppen ellenkezőleg, a tanúságtétel alanyát mint sajátos értelemmel bíró önmagát a tanúságtétel tulajdonképpeni 'tárgya' felől érthetjük meg, minthogy e tárggyal való viszonyból – amely nem más, mint az *Isten-én* alapviszony – bontakozik ki, ki is ő valójában! Másként fogalmazva: a tanúságtétel alanya nemcsak szemben áll a bűnnel, a bűnös léttel, hanem mintegy túl is van azon, amennyiben a 'tanúságtévő önmaga' értelmét megalapozó tapasztalat az együttlét (communio), vagy ahogyan korábban neveztem, az *együttvalóság* tapasztalata: Isten és ember eredendő közössége.

Bárhogy sóvárogjon is valaki arra, hogy bűnei bocsánatot nyerjenek, és bármennyire tudatában legyen is saját kicsinységének, magában a tanúságtétel aktusában szükségképpen olyan alanyként vesz részt, akit az a bizonyosság tölt el, hogy léteben és így léteben egyaránt – mindenén túl s mindennek ellenére – *szeretik*.²⁹ A bűnösség mindenekelőtt annyiban akadály, amennyiben a bűnös előtt elkerülhetetlenül megkérdőjeleződik saját szeretetreméltósága. Márpedig

²⁸ Spinoza ebben az összefüggésben helyesen veszi észre, hogy (a túlzásba vitt és önsanyargató) megbánás olyan szomorúság, mely – adott esetben, tehát azonosítva magunkat a bűnössel – valóban gátolhatja a jócselekedetek véghezvitelét. Lásd BENEDICTUS DE SPINOZA: *Etika*, Osiris, Budapest, 2001, különösen is a III., az érzelmek meghatározásáról szóló részt.

²⁹ Lásd Gaudium et spes 24, in: Cserháti József – Fábián Árpád (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, Szent István Társulat, Budapest, 1975. A *Mulieris Dignitatem* című apostoli levél VII. fejezetében szintén hivatkozik a II. Vatikáni Zsinat fontos tanítására, miszerint az ember – akár férfi, akár nő – személy, s ezzel a látható világ egyedüli olyan teremtménye, akit a teremtő Isten önmagáért akart. Személynek lenni annyit jelent: a tökéletességre törekedni, ami másként nem lehetséges, mint önmaga őszinte ajándékozása által.

a tanúságtétel végső soron mindig a ránk irányuló ingyenes és megbocsátó szeretet visszasugárzása.³⁰

3. A TANÚSÁGTÉTEL DIMENZIÓI

3.1. Vallási tanúságtétel, életszentség

A vallás, a hitélet konstitutív, lényegi eleme a vallomás, a hit igazságainak megvallása. A hit ugyanis nem csupán érzelmi kérdés, hanem egész életvitelünket, közösségi kapcsolatainkat lényegileg érintő *alapviszony*. A hitvallás és különösen a tanúságtétel a hitigazságok érvényesülését hivatott elősegíteni. A konkrét aktust persze nem valamiféle hasznosságra alapozott céleszmény motiválja, hanem a valóság teljességének helyreállítása, annak igénye, hogy ami áthatja a valót, az mindenki számára teljes egyértelműséggel és boldogító glóriájával övezve nyilvánuljon meg. A nyilvános szavak és tettek ezért nem holmi elvont valóságként világítják meg az igazságot és az adott vallási értékeket, hanem megtestesítve őket jelenvalóként. A valódi tanúságtétel ezért valamiképpen mindig megkerülhetetlen tény: míg egyeseknek az igazság felfénylése, másoknak botránykő.

A tanúságtétel a hitélet talán legfontosabb kifejezése és kiteljesedése. A Szentírás szövege is hangsúlyos helyeken utal rá, hogy a tanúskodás tárgya Isten létezése, természete. Jézus maga is olyan tanúságtevőként hivatkozik önmagára, akinek szavai s tettei az Atya valóságát közvetítik felénk.³¹ Követői, a hívők tehát életükkel és cselekedeteikkel egyaránt tanúságot tesznek mellette s rajta keresztül a Szentháromság egy Isten mellett is.

A vallási értelemben vett tanúságtétel sajátága, hogy nem szűkíthető le egyetlen eseményre vagy ügyre, hanem olyan, az egész emberi életet magába foglaló, meghatározott viselkedésforma, melynek lényege Isten valóságosságának megnyilvánítása: a Kinyilatkoztatás kinyilatkoztatása. A vallási tanúságtétel nem lehet más, mint egészes, ezért tulajdonképpen már mindenkor életszentség; eredendő képmás voltunk nyer radikális kifejezést az egész életet átjáró s átlényegítő istenszeretet által.

³⁰ Lukács evangéliumában (7,47) olvashatjuk ezzel összefüggésben: „Sok bűne bocsánatot nyert, mert nagyon szeretett. Akinek kevesebbet bocsátanak meg, az kevésbé szeret.”

³¹ Lásd különösen Jn 8,1–59.

A vallási tanúságtétel olyan személyes közlés, üzenet, mely nemcsak embertársainknak válaszol, hanem mindenekelőtt az isteni személynek. Ennyiben sajátos temporális szerkezet jellemzi: az örökkévalóság előtt (*sub specie aeternitatis*) valósul meg. Minthogy azonban az örökkévalóság dimenziója nem absztrakt módon, hanem az isteni személy által jelenik meg, a tanúságtétel mindig egyfajta hivatástapasztalatból születik: annak felismeréséből, hogy időbeli létezésünk egy örökkévaló létre adott válaszként értelmeződik. A tanúságtétel ennyiben része az elhívásra adott feleletnek, mely egyszerre az egyetemes emberi s a személyes küldetés beteljesítése. Fentebb már utaltunk arra, hogy a tanúságtétel sem tartalmában, sem formájában nem önkényes, hanem mindig felelet jellegű. A vallási tanúságtétel különösen reszponzív, hiszen az isteni jelenletre, a világot átható szentségi értelemre adott válasz. A tanúságtétel mindenekelőtt ott releváns, ahol a szentségi átjárja a profán szférát, ahol a láthatatlan kibomlik a láthatóban. Amennyiben a tanúságtétel visszautal az adott epifánia eredetére és végső, tulajdonképpeni értelmére, kétségtelenül tevékeny aktus. Ez a kreativitás azonban csak az alázatos befogadás és önmegadás talaján képes kibontakozni. A tanúságtételhez és különösen a vallásilag releváns formájához gyakran komoly elhatározás és a jóban kitartó erős akarat szükséges. Mindazonáltal minden tanúságtételt megelőz egy olyan aktus, mely legszebben és legpontosabban a „legyen nekem a Te akaratod szerint” szavakkal írható le.

A vallási tanúságtétel abban az értelemben is minden valódi tanúságtétel természetét megvilágítja, amennyiben itt világosan kimutatható két fontos tulajdonsága: nem valamely meghatározott külső cél megvalósítására irányul, és nem is elsősorban mások meggyőzésére törekszik. Vezérelve ezért is egyfajta belső figyelem, pontosabban szemlélődés során bomlik ki, s a tanúságtétel tulajdonképpeni tárgya iránti hűségként s engedelmességgként írható le. A tanúságtétel tehát mindenekelőtt a szentség *befogadott s elsajátított* értelmét igyekszik érvényesíteni. Az érvényesítés sajátos módja ezért a szentesítés (sacri-ficio). A latin kifejezés az áldozathozatalra is utal; éppen mivel a tanúságtétel eleve szentesítés, képes adott esetben áldozatvállalásként és áldozathozatalként is megjeleníteni. Maga a tanúságtétel az érvényesítés folyamatának csupán egyik, nem elsődleges, noha lényegi része: az abszolút transzcendens értelem konkrét kifejezése. A vallási tanúságtételt illetően különösen világos, hogy a tanúságtétel mint komplex aktus már ezen értelem elismerésével, megerősítésével, elsajátításával kezdetét vette, s a külső kifejezés ilyen szilárd lelki megalapozottság nélkül (ha megvalósulna is egyáltalán) hiteltelenné válna.

A szigorú értelemben vett vallási tanúságtétel e mindent maga alá gyűrő dinamikájához tartozik az is, hogy nem szorítkozhat az életvilág egy bizonyos

dimenziójára, értelemösszefüggésére, hanem – legalábbis a tanúságtételhez vezető beállítottságot illetően – lényegszerűen az élet egészét átszövi, áthatja és átlényegíti. Életszentség alatt tehát itt azt értem, hogy a szentségi értelem (szakramentalitás) mint minden tevékenységet átható elv egyre erőteljesebben jelen van az élet minden dimenziójában, melyet éppen ezért egyfajta rend s a rendet alkotó (érték)elvek uralnak.

Ez persze nem zárja ki eleve a bűnösséget s az embert jellemző erkölcsi s egyéb gyengeséget, csupán azt jelenti, ezeket a szentség valósága felől közelítjük meg.

Másodszor, a tanúságtétel mint életszentség magának az életnek a szentségét, megszentelését is jelenti. Az élet legteljesebb igenlése, vagyis értékének legvilágosabb kifejezése nem más, mint életünket adni másokért. Az életszentség tehát korántsem azt jelenti, hogy a véges emberi életet tartanánk a legfőbb jónak (ez végzetes tévedés volna), hanem azt, hogy az életet olyan adományként fogjuk fel, mely éppen mint ilyen maga is adakozásra buzdít. Az élet mint adomány persze folyton kész arra, hogy pusztá adottságként elleplezze magát előlünk. Csak akkor őrizhetjük meg tulajdonképpen adományjellegét, ha magunk is továbbajándékozunk. Ez az adakozás a valódi megszentelés; annak felismerése, hogy minden ugyanabból a forrásból ered. Ezért azt jelenti, hogy megvívjuk a képzelet csatáját a szürkeséggel, mely minden ajándékban csak adottságot lát, s eltöröljük a szent s profán közötti éles határvonalat. Fel kell fedeznünk, hogy minden tartalmat, tevékenységet, gondolatot s érzelmet, ha másképpen is, de egyaránt áthat az ajándékozó jelenvalósága, akiről a tanúságtételben tanúbizonysággal szolgálunk.

3.2. A filozófia mint tanúságtétel

A filozófiai tanúságtétel jellemzése összetett bölcséleti feladat, melynek jelen összefüggésben csupán propedeutikájára vállalkozhatunk. Két lényeges összefüggés vázlatos bemutatására szorítkozom. Elsőként azt elemzem, konkrétan miben érhető tetten a filozófiai tanúságtétel, másodszor pedig azt, ez milyen formában valósul meg. Az első kérdésre röviden úgy felelnék: a filozófiai tanúságtétel elmélet és gyakorlat eleven egységében érhető tetten. Ezt a 3.2.1. pontban részletesen is kifejtem. A 3.2.2. pont a filozófia két lényegi fázisát, az *alászállást* és *fölemelkedést* vizsgálva mutatja ki a tanúságtétel két eltérő, noha összefüggő formáját.

3.2.1. Az életforma megválasztása: elmélet és gyakorlat egysége

A címben szereplő kulcsfogalom pontosabb elemzéséhez először azon érdemes eltöprengenünk, milyen idegenül is hat e felvetés abban a kulturális és szellemi kontextusban, mely a 21. századi Európát jellemzi. E kulturális összefüggésen belül a teológiai és filozófiai bölcselet kétségkívül kiszorult a diskurzus fő sodrából. Jól mutatja ezt, hogy mára a nyugati világ számos országában a teológia után a filozófia sem része a középiskolai és egyetemi oktatásnak. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy a filozófia mára jobbára csak specialisták szaknyelven folytatott és a mindennapi életet csak áttételesen érintő párbeszédévé vált. Mi több, minél inkább elszakadtak a különböző filozófiai-módszertani iskolák a klasszikus értelemben vett hagyománytól, annál kevésbé tudnak egymással termékeny dialógust folytatni.

A sokszor életidegenként ható, bonyolult nyelven rögzített filozófiai felismerések pedig nehezen épülnek be a politikai vitákba, amely ez által szintén a hagyománytól eltávolodó, önálló vitaterületté vált. Félő azonban, hogy valódi bölcseleti megalapozás nélkül a politika permanens és szofisztikált háborúsághoz vezet, hiszen így eltűnik az a nézőpont s az a valóság, amelyből tekintve az ellentétek legalábbis értelmezhetőek (ha nem is feloldhatóak). Mi több, ilyen nézőpont híján a rossz és a jó szétválasztásának kritériuma is önkényessé válik, vagyis teljességgel a hatalom s az erőviszonyok függvénye. Másként fogalmazva: aki a közjó megragadásakor és megfogalmazásakor lemond a *Summum bonum* megismeréséről, s a közjót nem ennek valósága felől értelmezi, annak számára a politika nem lehet más, mint az önérvényesítés terepe, melyen barát és ellenség vív engesztelhetetlen harcot egymással.

Összefoglalva: Amikor a bölcselet jelentőségét veszti, felbomlik az elmélet és gyakorlat eredendő egysége; a szellemi és kulturális élet fragmentálódása pedig szétzülleszti a közösségi életet. A következmények igazi súlya magára az emberi egzisztenciára nehezedik. Nézzük részletesebben!

A filozófiai viták, melyek egykor a vallási létezés egészére adtak átfogó s a mindennapi élet részleteit is érintő magyarázatot, mára jó esetben segéddisziplínaként járulhatnak hozzá a „szigorú tudományok” szakszerű magyarázatához. Erre is csupán ott kerül sor, ahol a tudományok által meghatározott „objektív valóság” vizsgálata véget ért, s átadja helyét a jobbára pusztán spekulációnak tartott értelmezésnek. Ez a téves munkamegosztás, vagyis a tudományok (arisztotelészi s később a kereszténység által módosított) architektónikájának felborítása azzal a súlyos következménnyel jár, hogy az emberi élet értelmét firtató kérdés, amennyiben egyáltalán felvetődik, még mielőtt valóban szembenézhetnénk vele, mint valami széttört tükör, egyetlen éles képmás

(*imago*) helyett ezer darabra szaggatott és szinte felismerhetetlen arcot mutat. Ha pedig nem világítjuk meg ismét, milyen 'élő' és éltető értelemre irányul az emberi élet, akkor ilyen átfogó és lényegi válasz híján esélyünk sem marad a 'jó élet' alapelveinek kidolgozására. A jó életet megalapozó életelvek az egyetemes emberi hivatásból vezethetők le, pontosabban annak tapasztalatából, ahogyan az elhivatottságban a Hívó transzcendens valósága megnyilvánul. Mindenekelőtt tehát a transzcendens Hívó s a meghívott meghitt szeretetviszonyából bomlik ki az az éltető értelem, melynek elsajátítása s érvényesítése maga a tulajdonképpeni életfeladat. Ez az élet minden dimenzióját átfogó és átható értelem legvilágosabban a tanúságtétel aktusában nyer kifejezést, s ennek révén valósul meg.

Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a Hívóval való személyes találkozásban és a találkozás nyomán kibontakozó viszonyban felsejlő értelem alapozza meg az életelveket, amelyek nélkül végső soron nem áll rendelkezésünkre olyan szilárd igazságkritérium, mely eligazíthatna bennünket az egymásnak sokszor ellentmondó kulturális hagyományok között. Tanúságtételre pedig mindig egy bizonyos kulturális értelemösszefüggésben kerül sor, ahogyan értelme is csak ehhez viszonyítva bomlik ki, amennyiben radikális újdonságánál fogva meghaladja s átalakítja az adott értelemösszefüggést. A tanúságtétel ugyanis éppen azt az eredendő igazság- és valóságtapasztalatot teszi jelenvalóvá, amelyen a hagyomány alapszik; csak ez által válhat újfent igazságkritériummá maga is hozzájárulva a hagyományban feltáruló igazsághoz.

Ilyen, az eredeti tapasztalatban, vagyis a valóság önfeltárulkozásában (*Selbst-offenbarung*) megalapozott igazságkritérium nélkül az egyetemes emberi hivatás különféle értelmezései (*Auslegung*) számtalan hagyományra szakadnak, melyek elveszítve közös megalapozottságukat versengeni kezdenek egymással. A tapasztalatban adott és az életet átformáló, vagyis élő s éltető igazságkritérium nélkül az egyes hagyományok egyenrangúvá, éppen ezért idővel semleges-sé, majd végül érdektelenné s értéktelenné válnak számunkra.

A hagyományaitól megfosztott ember ugyanakkor nemhogy nagyobb szabadságra tenne szert (levetkőzve kötöttségeit és folyton elégedetlenkedve „valami új” iránt lelkesedve), hanem sokkal védtelenebb, hiszen nem állnak rendelkezésére sem olyan bölcséleti módszerek, sem olyan racionális kritériumok, amelyek alapján s amelyek segítségével a jó és rossz közötti különbség pusztá belátásából tényleges, vagyis megokolható s reflexív tudás válhat. A való-lási, szellemi, nyelvi s konkrét életközösségben felvirágzó tapasztalat nélkül a hagyomány valóban csak temérdek súly, kiszáradt kéreg, mely idővel leháml-lik. Ha pedig nem védi a csupasz törzset a hozzá szervesen kapcsolódó kéreg,

teljesen kiszolgáltatottá válik, és kipusztul. Korunk szellemileg kiszolgáltatott és gyökértelenné tett embere jobb híján kénytelen saját koránt sem csálhatatlan érzéseire hallgatni, melyek mindig a legerősebb hatást követik. Ennek messzemenő etikai s bölcséleti következményeit nevezte Alasdair MacIntyre emotivizmusnak.³²

Mindebből kitűnik, mennyire fontos a filozófia eredeti s lényegi értelmének felelevenítése és szüntelen újraelsajátítása. A bölcsélet révén juthatunk el ugyanis újfent a valóság egészének szemléletéhez, mely előfeltétele annak, hogy a valóság egészről tanúságot tenni hivatott ember ismét otthonra leljen a világban.

Ez számos kérdés mélyebb átgondolására kötelez. Most csupán az egyik, s korunkban talán leginkább elfeledett szempont, vagyis a *filozófia mint életforma*³³ tisztázása végett fordulok Arisztotelészhez, remélve, hogy ez által a tanúságtétel egyik lényegi jellemzőjére is fényt deríthetünk.

Arisztotelész itt Szókratész nyomdokain haladva szempontokat kíván ahhoz, hogy megkülönböztessük a valóságon alapuló filozófiai tevékenységet a „látszátbölcsesség”-től, mely csupán szavakban fejeződik ki, s megmarad pusztán külsőségnak. Az arisztotelészi bírálat középpontjában álló szofista a dolgoknak csak megjelenését s nem igazi természetét vizsgálja. Jellemző, hogy legfőbb célja a meggyőzés, és ennek érdekében nem riad vissza a hamis érvektől sem. Arisztotelész – minden különbség ellenére is – roppant hasonlóan tartja a szofisztikát a filozófiához, mondván: ugyanazon tárgyakkal foglalkozik, mi több, módszerei is részben hasonlóak. A *Metafizika* Delta könyvében a filozófus és a szofista közötti döntő különbséget az életcél megválasztásában jelöli meg. Nem formális s nem is materiális különbségre mutat rá tehát, hanem elmélet s gyakorlat (teória és praxis) sajátos kapcsolatára.

Íme az érv:

„Ami pedig valamennyiük közös tárgya, az a létező. S bizonyos, hogy azért vitatkoznak erről, mert ez a filozófiának sajátos tárgya. Mert a szofisztika és a dialektika a filozófiával közös tárgy körül forgolódnak, csak hogy a filozófiát távol tartja az egyiktől a megismerésnek a módja, a másiktól a

³² Lásd különösen ALASDAIR MACINTYRE: *After Virtue. A Study in Moral Theory*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1981, Magyarul lásd Uő: *Az erény nyomában*, Osiris, Budapest, 1999, 41–58.

³³ Lásd PIERRE HADOT: *Exercices spirituels et philosophie antique*, Études Augustiniennes, Paris, 1987, magyarul lásd Uő: *A lélek iskolája*, Kairosz, Budapest, 2010.

választott életfelfogása. A dialektika ugyanis csak kísérletezik ott, ahol a filozófia megismer, a szofisztika pedig nem igazi, hanem álbölcsesség.”³⁴

Ez az arisztotelési érv több ponton is továbbgondolásra érdemes felismerésekkel szolgálhat.

1. Az életcél megválasztása a szofista esetében aligha kérdéses: a szofista a szavak embere, bármi legyen is a tényleges életcélja, gondolataiban és cselekedeteiben egyaránt mindig a maga javát keresi; ezért törekszik mások meggyőzésére, ezért lesz fizetett tanító. A filozófust ellenben maga az igazság, a legfőbb elvek (és nem a dolgok egyes tulajdonságainak) ismerete vonzza, tanításában és életében egyaránt ezekről tesz tanúságot. Ez hívjuk filozófiai, vagyis *bölcséleti életnek*.

A bölcséleti élet arról ismerszik meg, hogy egységet alkot benne teória és praxis. Mi több, ez az egység nem az igazságra irányuló módon, hanem és mindenekelőtt a kontemplációban, a szemlélődésben felismert *igazság felől* jön létre. Éppen ezért a két életforma – belső elveiket tekintve – szükségzerű és szerves egységet alkot. A szofista esetén, ha beszélhetünk is tett és gondolat egybeeséséről, az csupán esetleges, hiszen az életvilág változó érdekein alapszik; ezek határozzák meg a gondolati tartalmat, vagyis azt, amiről s ahogyan a szofista ’tanúskodik’.

A tanúságtételre törekvő filozófus esetén az életcél megválasztása éppen ezért gyökeresen eltérő módon történik. Azt mondhatjuk: míg ugyanis a filozófus életcélja egy transzcendens igazság feltáró és megnyilvánító szolgálata, vagyis a *boldogság*, addig a szofista célja a *boldogulás*. Ez utóbbi célkitűzés korántsem a végső valóságon alapul, hanem a valóság egy önkényesen kiválasztott szeletén, az életvilág egy sajátos és valamilyen külső szempontból relevánsnak tartott dimenzióján. A filozófus ellenben szolgálatként értelmezi a szemlélődésben feltáruló jelenségekészre vonatkozó igazság hűséges követését. Ezzel mindenkor az igazság hatálya alá helyezi magát, vagyis életével és tanításával annak érvényességét demonstrálja.

A szofista mindenekelőtt arról ismerszik meg, hogy kivonva magát minden igazság érvénye alól, azoknak mintegy fölébe kerekedik. Még ha történetesen igaz is a ’tanítása’, érvényessége mindig bizonytalan marad; épp ebből adódik a szofista torz és megrészesítő szabadsága: hajlékony beszédével képes az adott dolog ellentéte mellett is ’meggyőzően’ érvelni.

³⁴ *Metafizika*, 1004b 17–27. Tanulmányomhoz Halasy-Nagy József fordítását használom: ARISTOTELES: *Metafizika*, Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1992.

2. A filozófiát (szemben a szofizmussal) nem annyira e sajátos tudomány tárgyköre határozza meg, mint inkább a vizsgálat mikéntje. Ez utóbbi kérdést illetően két fontos különbséget tehetünk: míg a filozófus szemlélődik, addig a szofista csak reflexiót végez, az eszét köszörüli. Másodszor, és éppen ennek következtében – amint ez a fenti idézetből kitűnik – amíg a filozófus igazságokat állít, s azokat életében is érvényesíti, vagyis tanúságot tesz róluk, addig a szofista képtelen meghaladni a kritikai meglátások szintjét. Első látásra úgy tűnhet, Arisztotelész értelmezésében a szofista pontosan ugyanazon jelenségekkel foglalkozik, mint a filozófus, ezt azonban alaposan árnyalja az, amit később a szemlélődésről mond. A szemlélődés ugyanis két, szempontunkból igen lényeges tulajdonsággal rendelkezik. Egyfelől a jelenségegész tárul fel benne, míg a szofista előtt az adott jelenségnek mindig csupán az a kérdéses aspektusa, amelyet reflexió révén, vagyis a dialektika nyomán felidéz. Másfelől, hála a szemlélődés sajátos dinamikájának, az adott jelenség miléte a filozófust elvezeti mibenlétének kérdéséhez is. Az elmélyült szemlélődés során ugyanis egy adott jelenség valóságának megtapasztalása elválaszthatatlanul összefügg a valóság egész megtapasztalásával, amelynek előterében vagy amelybe illeszkedve az adott jelenség értelme feltárul. Ebben az összefüggésben érdemes felidézni az arisztotelészi sarokigazságot: a filozófia legfőbb feladata, hogy felemelkedjen a végső elvek szemléletéig.

A filozófia mint tanúságtétel éppen ezért soha nem merül ki egy adott jelenség mint olyan bemutatásában, leírásában vagy akár megnyilvánításában; maga a feltárulás, vagyis a jelenségek adódásának értelmében vett kinyilatkoztatás is tárgya! Más szóval: a bölcselet, noha dialektikus, együttal lényegszerűen meg is haladja a dialektikát, hiszen az igazságot mint érvényes valóságot tárja fel, s teszi 'jelen-valóvá'.

3. Nézzük végül, hogyan határozható meg az igaz, illetve hamis filozófiai tanúságtétel, ha – amint Arisztotelész írja – a szofizmus a filozófia színeiben tünteti fel magát! Válaszunk következik a fent vázolt két pontból. A filozófus úgy választja meg az életcélját, hogy azt a legfőbb elvek szerint határozza meg, úgy, ahogyan azok a szemlélődésben megmutatkoznak előtte.

Aki a bölcsességet szereti, az alárendeli magát a bölcsességnek, követi a szavát, és szolgálatába áll. Tanúságtétele azért igaz, mert hagyja, hogy életében és annak minden dimenziójában egészen a felismert igazság érvényesüljön. A szofista ellenben az életvilágban megmutatkozó javak szerint alakítja ki a *boldogulását* elősegíteni hivatott életelveket. Nála tehát a cél már eleve meghatározott s az életelvekhez képest elsődleges. Ez persze bizonyos értelem-

ben természetes is, hiszen a tapasztalatainkban adott belátások közvetlenek. A filozófus is e közvetlenül adott (intuitív) igazságok nyomán kezd szemlélődésbe. A kontempláció meghaladja a puszta reflexiót, amennyiben nem csak dialektikus módon tisztázza ezen igazságokat, hanem – ha követjük, s hűek maradunk ahhoz, ami önadottságként feltárul előttünk – elvezet ezen igazságok eredetéhez, a végső elvekhez.

A szofista álságos tanúságtétele tehát nem csupán és nem is elsősorban abban különbözik a filozófus tanúságtételétől, hogy az adekváció értelmében vett igazság fogalmai szerint nem úgy mutatja be a dolgot, ahogyan az van. A szofista nem egyszerűen csak téved a jelenség bizonyos aspektusait illetően; ahogyan önmagában a tévedés sem tesz senkit szofistává. Úgy fogalmazhatunk, a szofista 'tanúságtétele' már minden *tévedést* megelőzően *hamis*. Hamissága abból adódik, hogy hiteltelen, amennyiben nem a dolgok eredetére, vagyis a végső elvekre tekintettel igyekszik megvilágítani őket. Márpedig a szavaknak s tetteknek minden, az adekvációra alapozott igazságon túl az ad hitelt, hogy bennük és általuk a végső eredet nyilvánul meg.

Így a szofista látóterébe csak a jelenségek kerülnek be, csupán az, ami bizonyos szempontból felsejlik, pontosabban, ami valamely érdektől vezérelt kérdései nyomán kibontakozik előtte. A hamisság első jele már abban tetten érhető, ahogyan a jelenség változó aspektusait a létező lényegi jellemzőiként tünteti fel. A filozófus ellenben mindig a jelenség eredetére, vagyis magára a megjelenőre összpontosít, a *létezőre mint létezőre*. Sajátos nyitottsága nyomán a létező a maga teljességében és végső soron mibenlétében tárul fel előtte. A döntő pont azonban csak ezután és ennek meghaladása révén következik, amikor a figyelem elmerül a feltároló értelem új rétegeiben, s a megmutatkozó jelenségről a megmutatkozás, a *kinyilatkoztatás* felé fordul. A filozófia e ponton lényegül át *bölcséleti* gondolkodássá, mely az én teljes átalakulását is magával vonja. Erről az átalakulásról, a lélek teljes átfordulásáról a keresztény filozófiát megalapozó (immár nem annyira arisztotelianus mint inkább) platonikus hagyomány ad mélyebb magyarázatot. Ennek alapján alkothatunk képet arról, hogy a tanúsított és a tényleges létező megfelelését messze meghaladó mértékben az igazság befogadása, a Jóhoz való lényegi hozzáidomulás a hiteles filozófiai tanúságtétel legfőbb kritériuma.³⁵

³⁵ Lásd erről részletesebben Martin Heidegger 1931–32-es *Vom Wesen der Wahrheit* című előadását, in: *Wegmarken*, Klostermann, GA 9., Frankfurt am Main, 1976, 177–203. Magyarul lásd MARTIN HEIDEGGER: „...költőien lakozik az ember...”. *Válogatott írások*, T-Twins Kiadó, Pompej, Budapest, 1994, 35–105. (ford. Bacsó Béla, Hévizi Ottó, Kocziszky Éva, Pongrácz Tibor)

3.2.2. Alászállás és felemelkedés – kereső és közlő filozófia³⁶

Amint ezt fentebb említettem, a filozófus tanúságtétele nem korlátozódik csupán a tudományos értelemben vett filozófiai tevékenységére. A specifikusan filozófiai tanúságtétel ugyanakkor az igazság olyan rendszeres és érvelő formában történő kibontása, melynek elveiben minden gondolkodó és igazságkereső ember számára hozzáférhetőnek kell lennie.

A filozófus ugyanakkor kettős minőségben nyilvánul meg a tanúságtétel aktusában: egyszerre úgy, mint aki felülkerekedve a véleményeken és homályos előítéleteken a dolgok valódi természetét kutatva keresi az igazságot, és úgy is, mint aki rendszeres formában, érvelő módon kifejtve s mégis költői nyelven közli a felfedezett és a legfőbb elvekre vonatkozó igazságokat. Érdemes e ponton felidézni, hogy Platón szerint a filozófus köztes helyzetben van, s ezért közvetítő szerepet vállal; ő az, aki egy döntő lelki fordulat után³⁷ a Nap által megjelenített Legfőbb Jó, vagyis az Egy felé indulva felemelkedik a barlangból. Ezt követően vállalva, hogy bolondnak s részegnek tartásák és megöljék, visszatér, alászáll a hátramaradottakhoz, hogy megszabadítva őket gondolkodásuk béklyóitól utat mutasson nekik a szellemi s lelki felemelkedéshez.³⁸ A filozófiai tanúságtétel tehát lényegében kétféle: *felemelkedő* és *alászálló*, vagyis egyszerre nyújt képet a keresés nehézségéről – ezért halad dialektikusan, lépésről lépésre vezetve a tanítványokat – és a hosszú út nyomán szerzett belátásban magáról *az önmagát önmagából feltáró egészből*.

Éppen a filozófiai tanúságtétel kettős természete, kétféle irányultsága miatt képes a filozófia egyszerre megalapozni a tudományokat, és válhat ugyanakkor betetőzésükké, amennyiben a teljesség fényében levonja az egyes tudományok adataiból a végső bölcséleti következményeket. E kettős dinamika legintenzívebben az igazságot szerető gondolkodók életközösségében valósul meg, melyben a mester és tanítvány közötti barátság mindkét fél számára lehető-

³⁶ Lásd erről MEZEI BALÁZS: *Vallásbölcsélet. A vallás valósága*, 1–2. köt., Attraktor, Gödöllő, 2004; Mezei Balázs megalapozó filozófiai munkája nélkül e dolgozat sosem készülhetett volna el. Nehéz lenne minden egyes ponton jelezni, mennyiben inspirálták írásai szerény gondolatmenetemet, ezért csak egy általános köszönetnyilvánításra szorítkozom.

³⁷ Alasdair McIntyre Edith Steinről szóló könyvének talán legizgalmasabb része (Three Conversions és Stein's Conversion című fejezetek), amikor összehasonlítja Edith Stein megtérésének történetét és annak filozófiai következményét három másik kortársának „megtérése”-vel: a Lukács, Reinach és Rosenzweig életében bekövetkezett radikális fordulattal. Lásd ALASDAIR MCINTYRE: *Edith Stein. A Philosophical Prologue 1913–1922*, Rowan and Littlefield Publishers, Lanham, 2006, 143–177.

³⁸ PLATÓN: *Az állam*, 518.

séget ad arra, hogy a dialógusokban feltáruló igazsághoz viszonyulva növekedjenek az alázatban. Az ilyen bölcsességcentrikus barátság készít fel arra a tanúságtételre, mely mindig több, mint hősi aktus: életforma. Az igazsághoz vezető út vándorának nemcsak iránymutatásra, hanem példaképekre is szüksége van; csak a *megtestesülő* igazságon keresztül juthatunk el az azt megalapozó, eredendő feltárulkozásig. Ezért igaz Stanislaw Grygiel megállapítása: személyes közösség nélkül nincs bölcelet (*extra comunione personarum nulla philosophia*).³⁹

4. TANÚSÁGTÉTEL A FENOMENOLÓGIAI FILOZÓFIÁBAN

Eddig tisztáztuk, hogy a valódi filozófiának, tehát a bölcsesség szeretetének magában kell foglalnia az igazság gyakorlati tanúsítását; másként fogalmazva: csak az bölcs, aki bölcsen is él. Mit ér ugyanis az olyan (bölcsesség-)szeretet, amely sosem fejeződik ki tettekben? Azt is beláttuk, hogy e tanúsítás legteljesebb formája, ha egyfelől, a tanúsított igazság mindent, a 'valóságegészt' átfogó és legfőbb elvekre vonatkozó ismeret, másfelől, ha ezen igazság a tanú egész életét áthatja. A filozófia döntő szerepet játszik e tanúságtételben, amennyiben annak tartalmát az életvilág minden aspektusát tekintve részleteiben is feltárja, és rendszeres formában kifejti, hogy minden gondolkodó és az igazságra nyitott ember számára hozzáférhetővé váljon.

4.1. A fenomenológiai filozófia elve

A filozófiai csak akkor képes azonban tanúságtevő bölcseletté nemesedni, vagyis megnyilvánítani a lét legmagasabb elveit, ha visszatér 'magukhoz a dolgokhoz', vagyis ha a kétes elméletek, a tárgyától idegen előítéletek, homályos szójelentések és elképzelések s pusztá vélemények helyett a tárgyak valódi természetének módszeres feltárására és leírására törekszik.⁴⁰ Edmund Husserl – a fenomenológia atyja s Edith Stein egyik mestere – ezt az elvet először a *Logikai vizsgáló*

³⁹ STANISLAW GRYGIEL: *Extra comunione personarum nulla philosophia, Prolusione Dies Academicus 2001-2002*, Lateran University Press, Roma, 2002. Ezen írás szellemisége nagy hatást gyakorolt rám, s csak remélhetem, hogy ezt helyenként dolgozatom gondolatmenete is tükrözi.

⁴⁰ Husserl ide vonatkozó kifejezései: „Wir wollten auf den »Sachen selbst« zurückgehen” (Hua, IX/1, 10:13); „von Reden und Meinungen wegkommen” (Hua, III/1, 41:11) „weg von sachfremden Vorurteilen” (Hua, III/1, 41:13); „weg von bloßen Worten und bloß

dások (*Logische Untersuchungen*) című korszakalkotó munkájában fogalmazta meg, és szintén erre utal a később az egész fenomenológiai mozgalom kiindulópontjának tekinthető hangzatos felszólítás is: Vissza a magánvaló dolgokhoz! (*Zurück zu den Sachen selbst!*)⁴¹ Husserl később az *Eszmék egy tiszta fenomenológiához és fenomenológiai filozófiához*⁴² első kötetének 24. §-ában az elvek elvét, vagyis a fenomenológiai kutatás vezéreszméjét a következő gondolatban foglalta össze:

„Minden elvek elve, hogy minden eredendően adott szemlélet az ismeret hiteles forrása, s hogy mindarra vonatkozóan, ami a belátás révén eredendően (ügyszólván testi valójában) megragadásra kínálja magát, s amit egyszerűen adottként fogadunk el – megmaradva persze adódásának keretei között –, egyetlen elképzelhető elmélet sem téveszthet meg bennünket.”⁴³

A fenomenológia tehát a jelenségek olyan leírására törekszik, mely úgy mutatja be azokat, ahogyan a belátás számára adóttak: saját magánvaló természetükben, a megjelenésük kijelölte értelmezési keretek között és a dolog megjelenési módját illetően. Amennyiben kitart az elvek elve mellett, s valóban visszatér magukhoz a dolgokhoz, ahogyan azok ténylegesen vannak, a realista fenomenológia joggal tekinthető a filozófiai tanúságtétel egyik kitüntetett módszerének. Ahogyan ugyanis fentebb már vázoltuk, a tanúságtétel csak akkor értelmes aktus, ha egy, az emberen kívüli objektív valóság hiteles megnyilvánítása e valóság valódi természete szerint.

Felvetődik azonban a kérdés: *E fenomenológiai elv vajon csupán szükséges vagy elégséges feltétele is a filozófiai tanúságtételnek?* Kétségtelen, hogy az így értelmezett fenomenológiai filozófia segít abban, hogy elforduljunk a véleményektől, a pusztá szavak világától, és eljussunk az élményben feltáruló eredeti je-

symbolischen Wortverständnis”, „von entfernten, verschwommenen, uneigentlichen Anschauungen” (Hua, IX/1, 10:5–13).

⁴¹ Hua, IX/1, 10:13.

⁴² EDMUND HUSSERL: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, I. Husserliana, III/1., Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands, 1976.

⁴³ Hua III/1, 51:1,9: „Am Prinzip aller Prinzipien: dass jede originär gegebene Anschauung eine Rechtsquelle der Erkenntnis sei, dass alles, was sich uns in der Intuition originär, (sozusagen in seiner leiblichen Wirklichkeit) darbietet, einfach hinzunehmen sei, als was es sich gibt, aber nur in den Schranken, in denen es sich da gibt, kann uns keine erdenkliche Theorie irre machen.” (*Sz. M. fordítása*).

lenség lényegi szerkezetének leírásához. Az is kétségtelen, hogy a jelenségek önadódásához való hűség nélkül nincs sem igaz filozófia, sem hiteles tanúságtétel. De kérdéses, beteljesedik-e akkor a *filozófia hivatása*, ha mély értelemben igaz és hiteles leírást tud adni a dolgokról, úgy, ahogyan azok ténylegesen vannak.

E kérdés megválaszolása persze attól függ, miben jelöljük meg a filozófia hivatását. Pontosabban fogalmazva: *Mire hív fel bennünket a filozófiai tanúságtétel? Mit idéz elő az üzenet, melyet egy filozófiai szöveg, egy filozófiai vita, egy vers hitelesen közvetít felénk, mire készítet bennünket maga a bölcs emberrel való találkozás?* E kérdésre nehéz pontos választ adni. Jelen összefüggésben annyit jegyeznék meg csupán, hogy a filozófiai tanúságtétel akkor éri el célját, ha meghaladja a „magánvaló dolgok” hiteles leírásának értelmében vett fenomenológia horizontját. A bölcsletnek fel kell tárnia valamit a filozófiailag releváns jelenségek eredetéről, létük mély titkából, létezésük tulajdonképpeni értelmét a kinyilatkoztatás, pontosabban a Kinyilatkoztató felől kell megvilágítania. A tanúsítás legfőbb szerepe az, hogy az adottságon keresztül az adódás folyamatában elmerülve visszatükrözze az Adományozó és adományozott helyreállított viszonyát. A filozófia ennyiben kétségkívül terápia, és értő fülekre találva meghívás, mi több, felhívás is emberi és személyes hivatásunk megélésére, arra, hogy megajándékozottságunk tudatában elajándékozzuk magunkat.